

Ewa Haman, Krzysztof Fronczyk, *Obrazkowy Test Słownikowy – Rozumienie (OTSR)*, Pracownia Testów Psychologicznych i Pedagogicznych, Gdańsk 2012

Obrazkowy Test Słownikowy (OTSR) – Rozumienie jest pierwszym polskim narzędziem diagnostycznym przeznaczonym do oceny zasobu słownikowego dzieci w wieku 2;0–6;11. Ocenie testowej podlega poziom rozumienia pojedynczych słów: rzeczowników, czasowników i przymiotników. Celem testu jest pomiar zasobu słownictwa biernego, które wedle autorów testu i przywoływanych wyników badań, pełnię niż słownictwo czynne odzwierciedla wiedzę językową dziecka, gdyż liczba słów rozumianych przewyższa liczbę słów używanych w mowie czynnej. To pierwszy na polskim rynku test słownikowy wystandaryzowany oraz – co istotne dla każdego terapeuty – zawierający normy rozwojowe, do których można odnieść uzyskany wynik badań. Normy rozwojowe wyznaczone zostały w półrocznych przedziałach wiekowych, oddzielnie dla dziewczynek i chłopców. Odnoszą się do uzyskanego wyniku ogólnego, ale również oddzielnie do każdej z badanych części mowy. Normalizacja testu została przeprowadzona w latach 2010–2011 i objęła ogólnopolską zrównoważoną próbę ponad 1900 dzieci w wieku 2;0 – 6;11. Zestaw słów użytych w teście został wyselekcjonowany w oparciu o precyzyjnie dobrane kryteria. Test opiera się na kolorowym materiale obrazkowym, niezwykle estetycznym i na pewno atrakcyjnym pod względem formy dla dziecka. Rysunki wykonane techniką akwareli są czytelne i jednoznaczne.

Test OTSR przeznaczony jest do użytku psychologów, logopedów i pedagogów. Autorzy podkreślają, że może być wykorzystywany jako jeden z elementów diagnozy w takich dziedzinach, jak: diagnoza poziomu rozwoju językowego, rozwoju poznawczego bądź rozwoju społecznego. Przydatność OTSR w praktyce diagnostycznej, ale również w pracy badawczej jest niepodważalna, zwłaszcza że poziom rozwoju leksykalnego często bywa określany szacunkowo i intuicyjnie.

Szczególną uwagę zwraca konstrukcja testu, pozwalająca na uzyskanie rzetelnego wyniku badań w krótkim czasie (maksymalny czas badania wyznaczony jest na 20 min.) i umożliwiającą zgromadzenie nie tylko danych ilościowych, ale również jakościowych danych dotyczących rozwoju leksykalnego dziecka.

Na *Obrazkowy Test Słownikowy (OTSR) – Rozumienie* (teczkę z materiałami) składają się: Podręcznik i *Obrazkowy Test Słownikowy*

Podręcznik autorstwa Ewy Haman, Krzysztofa Fronczyka i Magdaleny Łuniewskiej – zawiera nie tylko – czego można by oczekiwać – instrukcję przeprowadzenia testu, jest merytorycznie doskonale przygotowaną publikacją dotyczącą rozwoju leksykalnego dziecka oraz jego roli w ogólnym rozwoju językowym, poznawczym, społecznym i intelektualnym, lecz także metodologię badań słownika umysłowego. W podręczniku niezwykle szczegółowo przedstawione są: założenia teoretyczne i konstrukcyjne testu, tło i poszczególne etapy jego powstawania, wraz z omówieniem badań z poszczególnych faz procesu przygotowywania testu, wśród których szczególne miejsce zajęły badania normalizacyjne. Autorzy z niezwykłą dokładnością opisali całą procedurę doboru słów do testu oraz zasad ich uporządkowania. Zamieszczone w tabelach wyniki przeprowadzonych badań wraz z komentarzami autorów z jednej strony dowodzą rzetelności badawczej, z drugiej pokazują, jak wielu różnorodnych działań wymagało stworzenie narzędzia do badania zasobu leksykalnego. Ta część podręcznika szczególnie zainteresuje osoby zajmujące się pracą badawczą. Dla praktyków kluczowym elementem podręcznika jest rozdział poświęcony charakterystyce procedury badań odawanym do użytku narzędziem. Procedura badania OTSR nie jest skomplikowana, ale wymaga szczegółowego zapoznania się z nią przed przystąpieniem do posługiwania się testem. Zawiera szczegółowe omówienie m.in. sposobu przygotowania się do badań i sposobu ich przeprowadzania. Co istotne, w podręczniku scharakteryzowane są również poszczególne etapy badania oraz sposób

obliczenia i interpretacji wyniku. Podręcznik kończy bogaty spis literatury przedmiotu dotyczącej rozwoju leksykalnego dziecka oraz sposobów jego pomiaru, uwzględniający pozycje najnowsze, ale także te klasyczne.

Do podręcznika dołączone są tabele norm (centylowych i stenowych), oddzielne dla dziewczynek i chłopców z uwzględnieniem podziału na rzeczowniki, czasowniki i przymiotniki.

Obrazkowy Test Słownikowy OTSR autorstwa Ewy Haman i Krzysztofa Fronczyka – zawiera dwa zestawy tablic testowych, z których każda stanowi odrębny segregator z zestawem obrazków. Test został opracowany w dwóch równoległych wersjach – A i B, umożliwiającym np. powtórne badanie jednego dziecka w krótkim odstępie czasu. Zarówno wersja A, jak i B zawiera jednakową liczbę rzeczowników (51), czasowników (25) i przymiotników (12) jako słów kluczowych.

Do każdego zestawu testowego A i B dołączone są:

- arkusz odpowiedzi, umożliwiający sprawny zapis wyników badań w trakcie ich wykonywania, zawierający również szablon klarownej notacji wyników;
- folia z kluczem, ułatwiająca proces zliczania uzyskanych punktów (z uwzględnieniem podziału na poszczególne części mowy), usprawniająca analizę wyników i zmniejszająca ryzyko popełnienia pomyłek;
- tabele z normami rozwojowymi (w podręczniku).

Każdy z zestawów zawiera po 88 tablic testowych z 4 obrazkami. Tablice mają format A4, są umieszczone w segregatorze i ponumerowane. W OTSR możliwe jest zatem uzyskanie wyniku od 0 (nieudzielenie ani jednej poprawnej odpowiedzi) do 88 punktów (poprawne odpowiedzi na wszystkie zadane pytania). Do każdego badanego słowa, tzw. słowa kluczowego, dobrane zostały trzy słowa dystraktory. Ich użycie w teście zasługuje na szczególną uwagę, gdyż umożliwia równoległą realizację w jednym badaniu różnych celów (różny zakres informacji diagnostycznych). Na poszczególnych tablicach testowych znajduje się zatem obrazek odnoszący się do badanego słowa oraz trzy inne – odnoszące się do słów dystraktorów. Dystraktory zostały dobrane w taki sposób, aby każdy z nich reprezentował jeden z trzech potencjalnych błędów (fonetyczny, semantyczny i tematyczny), np. „koń” (słowo kluczowe) – „dłoń” (dystraktor fonetyczny) – „krowa” (dystraktor semantyczny) – „siodło” (dystraktor tematyczny). Celem zastosowania dystraktorów oraz specjalnego ich doboru było nie tylko uzyskanie w badaniu testem OTSR ilościowych danych dotyczących zasobu leksykalnego, ale także umożliwienie jakościowej oceny słownika (charakterystyka ze względu na typ popełnianych błędów). W przypadku jakichkolwiek nieprawidłowości rozwoju językowego informacja o typie popełnianych błędów (ich źródle) jest dla terapeuty niezwykle ważna, dlatego dobór dystraktorów według trzech wymienionych kryteriów niewątpliwie dodatkowo podwyższa wartość testu, czyniąc go użytecznym w diagnostyce zaburzeń mowy. Programowanie terapii logopedycznej odbywa się bowiem nie tylko w oparciu o wyniki badań ilościowych, ale również jakościowych.

Mocną stroną OTSR jest sumiennosc w doborze przykładów do prób testowych. Lista słów użyta w teście powstała na drodze wielostopniowego wyboru wynikającego z uwzględnienia dwóch kryteriów – frekwencji słów i ich przynależności do określonej kategorii części mowy (odniesienie do najnowszych publikacji dotyczących frekwencji słów w języku polskim: *Lista frekwencyjna korpusu języka polskiego PWN*, 2004, zawierająca ponad 64 miliony użyć oraz skorzystanie z pomocy tzw. sędziów kompetentnych). Zastosowane proporcje części mowy odzwierciedlają ich proporcje występujące w języku potocznym. OTSR pozwala na pomiar słownictwa zrównoważony pod względem frekwencji trzech części mowy najczęściej występujących w polszczyźnie. Dodatkowym kryterium doboru słów do testu była ocena możliwości ich graficznego przedstawienia przez zawodowych rysowników (wybór słów „rysowalnych”). Miejsce danego słowa w teście nie jest przypadkowe. W OTSR zastosowano porządkowanie słów wedle kryterium stopnia trudności (określonym

na podstawie wyników przeprowadzonego postępowania badawczego). Każdy etap badań mających na celu ustalenie ostatecznej liczby słów i porządku ich użycia w teście został szczegółowo omówiony w podręczniku, co dodatkowo czyni OTSR narzędziem bardzo wiarygodnym.

Ważnym elementem OTSR jest wspomniana już procedura badania, wymagane jest bowiem bezwzględne jej przestrzeganie. Procedura badania została bardzo dokładnie omówiona w podręczniku dołączonym do testu. Autorzy szczegółowo tłumaczą, jak przeliczać wyniki badań, odnosić je do norm i w jaki sposób wyciągać na ich podstawie wnioski. Ewentualne problemy pozwala rozwiązać zamieszczony w podręczniku opis przebiegu przykładowego badania OTSR, zawierający uzupełniony arkusz odpowiedzi oraz prezentację sposobu obliczania wyniku i sposobu odniesienia go do norm. Dzięki temu, mimo złożoności procedury badań, instrukcja testu jest dla odbiorców przejrzysta i zrozumiała. Zrozumienie i zapamiętanie sposobu przeprowadzenia badania niewątpliwie ułatwiają również umieszczone w podręczniku przykładowe arkusze odpowiedzi kilkorga dzieci osiągających w teście różny poziom znajomości leksyki. Autorzy odnoszą się nawet do różnego rodzaju sytuacji niestandardowych, jakie mogą pojawić się w trakcie badań, proponując jednocześnie konkretną reakcję na nie. Bardzo klarowny wywód ogranicza możliwość popełnienia błędów przez użytkowników testu.

Dzięki przemyślanej konstrukcji OTSR jest narzędziem o szerokim zakresie stosowania, a przy tym ekonomicznym czasowo. Test umożliwia szybką ocenę zasobu leksykalnego dzieci w różnicowanych przedziałach wiekowych. Mimo że każda z wersji testu zawiera aż 88 pozycji testowych (tablic z obrazkami), nie oznacza to jednak, że w badaniu każdorazowo trzeba zadać właśnie taką liczbę pytań, co w przypadku młodszych dzieci byłoby niemożliwe wręcz do wykonania ze względu na przedłużony czas badania. Test podzielony jest plastikowymi zakładkami zgodnie z następującymi przedziałami wiekowymi: 2;0–3;11, 4;0–4;11, 5;0–5;11, 6;0–6;11. Przedział wiekowy wskazuje miejsce w teście, od którego należy rozpocząć badanie danego dziecka. We wszystkich grupach wiekowych badanie właściwe poprzedzone jest odpowiedzią na dwa pytania treninowe (dwie pierwsze plansze). Badający zadaje pytania, zgodnie z wyznaczoną kolejnością, notuje w arkuszu odpowiedzi numer wskazanego przez dziecko obrazka oraz ocenę stopnia poprawności (w postaci znaku „plus” lub „minus”) i przewraca kolejne kartki testu. Przerwanie badania następuje w momencie, gdy dziecko udzieli pod rząd czterech niepoprawnych odpowiedzi. Powrót do planszy wcześniejszych (przeznaczonych do badania dzieci młodszych) następuje za każdym razem, gdy dziecko nie zrozumie czterech następujących po sobie słów zanim dojdzie do progu dla następnego przedziału wieku. Jeżeli zdarzy się to już po przejściu pierwszych sześciu pozycji dla swojego wieku, test należy uznać za zakończony. Zastosowanie skali trudności pozwala na przerwanie badania w momencie, gdy badane dziecko „przeszło” już przez wszystkie pozycje dobrane dla jej wieku i w kolejnych częściach (dobrych dla dzieci starszych) popełnia dużo błędów.

Zakres stosowania testu OTSR w praktyce może być znacznie szerszy niż wyznaczony mu pierwotnie. W świetle przedstawionych przez jego autorów badań, traktowanie zdolności słownikowych jako niezależnych względem inteligencji i różnych zdolności poznawczych jest nieuzasadnione. Diagnoza zasobu słownictwa może stanowić ważną wskazówkę do podejmowania wczesnej interwencji wśród dzieci jeszcze przed podjęciem przez nie nauki szkolnej. „Testy słownikowe mogą być używane jako narzędzie przesiewowe w diagnozie edukacyjnej trudności szkolnych” (s. 15). Obserwowane związki pomiędzy wynikami w testach słownikowych osób dorosłych a ocenami ich późniejszej pracy sugerują, że testy słownikowe mogą być również wykorzystywane w procesie selekcji zawodowej. Takie szerokie ujmowanie zadań wyznaczanych testom słownikowym sprawia, że OTSR może być narzędziem przydatnym także w diagnostyce różnych zaburzeń mowy (nie tylko dzieci, ale również dorosłych).

Autorzy OTSR nie obawiają się jednak wskazać na istnienie pewnych ograniczeń w jego stosowaniu. Podkreślają, że w teście nie uwzględniono np. wieloznaczności niektórych słów, że

rozumienie zastosowanej podstawowej formy słowa nie gwarantuje znajomości innych form, a wyznaczone normy odnoszą się wyłącznie do dzieci jednojęzycznych o typowym rozwoju intelektualnym, fizycznym i osobowościowym, badanych w sposób zgodny z opisaną wcześniej procedurą. Zaznaczają, że pomimo powiązań, jakie zachodzą między zasobem słownikowym a ogólnym rozwojem językowym (sprawnością gramatyczną), rozwojem poznawczym, intelektualnym i umiejętnością czytania (czytanie ze zrozumieniem), to: „Na podstawie badania z wykorzystaniem OTSR szacować można jedynie zasób słów dziecka. Badanie z użyciem jedynie OTSR nie pozwala na stawianie diagnozy na temat ogólnego poziomu rozwoju dziecka ani jego poziomu inteligencji bądź jakichkolwiek kompetencji innych niż zasób słownictwa” (s.120). Zastrzeżenie to nie koliduje z zasadniczym zadaniem wyznaczonym badaniom z użyciem OTSR: „Mamy nadzieję, że wydanie OTSR przyczyni się do uwzględniania zmiennej »zasób słownictwa« w różnorodnych badaniach podstawowych i stosowanych, i z czasem można będzie z większą pewnością interpretować jego wyniki w grupach odbiegających charakterystyką od grupy dzieci jednojęzycznych o typowym rozwoju” (s.128). Takie stawianie problemu dowodzi rzetelności badaczy i naukowej wartości samego narzędzia, czyniąc go atrakcyjnym również dla logopedów.

Ewa Muzyka-Furtak

Zakład Logopedii i Językoznawstwa Stosowanego
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin